

grafiju tog istaknutog radničkog prvoborca, člana rumunjske nacionalne manjine, koji je pao 1941 u Pančevu u borbi s njemačkom policijom (135—137).

Daka Popović piše »O rimskim šančevima« u Bačkoj i drugdje u Evropi i navodi neke hipoteze o njihovoj postanku (138—141). Rajko L. Veselinović objavljuje pod naslovom »Prilog istoriji esnafa XVIII veka« pravila za pančevačke majstore koja su važila 1794—1860, a nalaze se u Gradskom muzeju u Pančevu (141—146). Sava Davidović Zeremski pod naslovom »Pokušaji sa kulturom pamuka u Vojvodini u prošlom veku« objavljuje dva izvještaja iz 1867 (147—8). St. Josifović objavljuje »Jedan prilog istoriji higijene u Vojvodini« — poziv što je Crkvena opština u Starom Bečeju 30-ih godina prošlog vijeka slala roditeljima novorođenih sa savjetom da cijepe dijete protiv boginja (148—149).

Na kraju Branislav Vranešević daje »Pregled rada i konferencije istoričara Vojvodine«. Na konferenciji 17. i 18. XI. 1950 održani su ovi referati: »O problemima i zadacima istoriskih arhiva, O problemima i zadacima istoriskog odeljenja Vojvodanskog muzeja, O problemima i zadacima zaštite spomenika kulture, Osnovni problemi i zadaci istoriske nauke u Vojvodini (centralni referat), O stanju istoriske nastave u srednjim školama APV-e. Referati su konstatairali bogatu historijsku problematiku Vojvodine, veliki broj nikako ili slabo osvjetljenih problema i teškoće u historijskoj nastavi (nedovoljno poznavanje marksizma kod starijih nastavnika, nepostojanje udžbenika itd.). Konferencija je donijela niz zaključaka kojima je zacrtala glavne smjernice izučavanja i nastave historije u Vojvodini (149—168).

Valja primjetiti da Godišnjak, pored istraživalačkih priloga koji na novi način osvjetljaju pojedine partije iz historije Vojvodine, donosi i članke u kojima se iznosi već poznati materijal. I ti članci mogu biti veoma korisni nastavi historije u srednjoj školi, no trebalo bi ih nekako odvojiti od prvospomenutih priloga, ili — što bi bilo još bolje — takve članke prepustiti časopisima koji se bave nastavnim problemima. Na taj bi način Godišnjak dobio određeniju fiizonomiju. Osim toga trebalo bi svakako uvesti rubriku recenzija i bilježaka, bez koje je jedan historijski časopis promašio dobar dio svog zadatka.

Fedor Moačanin

ZBORNİK RADOVA INSTITUTA ZA PROUČAVANJE KNJIŽEVNOSTI SAN 2,
BEOGRAD 1952.

Srpska akademija nauka, osnivajući poslije Oslobođenja razne institute, pokrenula je vjerojatno kod svakog instituta i zbornike odnosne struke, pa je tako i Institut za proćavanje književnosti izdao u redakciji Petra Kolendića već drugu knjigu svog Zbornika. To je periodična publikacija, a suradnici su članovi Instituta za proćavanje književnosti, zapravo književne historije, vanjski suradnici Instituta i drugi kulturni i naućni radnici.

Treba pohvaliti ideju osnivanja ove serije zbornika, jer preko njih instituti dolaze do jaćeg izražaja; preko tih zbornika uspostavlja se dodir s naućnim krugovima izvan odnosnog instituta, i naućni se rezultati stavljaju na upotrebu javnosti.

Uzgredno bih ovdje htio postaviti jedno naćelno pitanje. Kolikogod je ova knjiga zanimljiva i živa svojim raznovrsnim priloizima, jer svaki suradnik rješava neko manje korisno pitanje, meni se ćini da bi, općenito govoreći, instituti naših akademija nauka, kao ustanova, u kojima rade kolektivi stručnjaka, morali rješavati krupnija, središnja, ključna pitanja, koja se teže, mućnije rješavaju pojedinaćno.

Takva ključna pitanja bila bi od znatno veće i naučne i praktične vrijednosti; naučne, što bi olakšala rad pojedinih naučnih radnika u njihovu poslu, ako je taj vezan baš za tu zapreku, koju pojedinac ne može svladati, ili bi trebalo mnogo vremena za to; praktično, što bi našoj nauci, nastavi i kulturi općenito, pomoglo da pravilnije objašnjava probleme neke nauke i umjetnosti. Prema tome jasno je, da rješavanje centralnih problema u institutu ima prednosti, barem za neko vrijeme, dok se takva važnija pitanja ne riješe.

Ovaj Zbornik sadržava vrlo zanimljivih kulturno-historijskih rasprava. Većina je, kao što je i razumljivo, iz oblasti historije književnosti, ali ima i tema iz povijesti kazališta, omladinskih pokreta, školstva i t. d. Sedam rasprava posvećeno je Njegošu i njegovim djelima, a svaka donosi nešto novo; pet se odnosi na Dubrovnik i Dalmaciju i donosi novih naučnih rezultata na osnovi arhivskih ispitivanja.

Mi ćemo se ovdje osvrnuti na one, koje imaju interesa i za historičare.

U svojoj raspravi o »Njegošu u Državnom arhivu u Veneciji« (269—282), P. Kolendić iznosi, kako je Njegoš na povratku iz Beča 1847 otputovao iz Trsta u Veneciju, gdje je stigao 25. (13.) II. Poslije dobivene dozvole dao je u Drž. arhivu ispisivati dokumente, koji se odnose na Crnu Goru i Dalmaciju. Pri tom poslu išlo mu je na ruku osoblje arhiva, koje mu je kazivalo samo ono što je htjelo, jer Njegoš nije znao, čega sve ondje ima; u tome mu je pomagao i N. Tommaseo. U arhivu je Njegoš radio — kako misli pisac — do 27. (15.) III., kad je i otputovao. Kad je, uskoro poslije toga, guverner Venecije grof Palfy podnio u Beč izvještaj, da je Njegoš tražio izvjesne podatke iz mletačkog arhiva, dvorska kancelarija skrene pažnju Palfy-u — kako kaže pisac — »da je Njegošev stav i prema Austriji i prema Turskoj takve prirode da bi mu se samo uz najveću opreznost smeli davati na uvid ili čak na prepisivanje akti austrijskih arhiva.« Zbog toga je dvorska kancelarija htjela znati, što je sve Njegoš tražio u tom arhivu.

Nešto kasnije (15. V.) zadarsko namjesništvo je sa svoje strane upozorilo Sedlitzkoga na glasinu, »da je Njegoš zamolio poznatog književnika Tommasea da mu on u mletačkim arhivima potraži dokumente koji će dokazati pravo Vladičine porodice na Zetu.«

Direktor arhiva u Veneciji umirio je svoje pretpostavljene, da je sve pregledano prije negoli se dalo Njegošu. Iz priloženog popisa arhivalija, koje je Njegoš preuzeo, vidimo, da je njegov interes obuhvatao dokumente od IX. do polovine XVIII. st., o prošlosti Srbije i Crne Gore, pa izvještaje mletačkih providura o Boki. Kolendić kaže, da Njegoševo prepisivanje »nije bilo ni iscrpno, ni sistematsko...« Ti su prijepisi kasnije izgubljeni.

Dragoljub Pavlović konstatira u svojoj raspravi o »Krizi vlasteoskog staleža u Dubrovniku XVII. veka« (27—38), da »u svima našim stariim istorijama i istorijama književnosti obično se isticalo kako je glavni uzrok slabljenja i propadanja dubrovačke republike bio veliki zemljotres od 1667 godine.« Iako je taj potres nanio velike štete Dubrovniku i njegovu stanovništvu, pisac kaže, da »je proces propadanja ekonomske moći staroga Dubrovnika počeo još mnogo ranije«; zapravo su »još u drugoj polovini XVI. veka u Dubrovniku... nastale teške ekonomske prilike...« Slažući se s time u načelu, ne bih mogao prihvatiti formulaciju, da je tome jedan od glavnih razloga »preživjela strogo aristokratskog sistema vladavine...« Mislim, da ova formulacija ne može izdržati kritike, jer se aristokratski, zapravo oligarhijski sistem Dubrovačke republike preživljuje, kad izgubi čvrstu materijalnu bazu pod sobom i fizičku brojnost svojih članova. Prvo dovodi vlastelu

u materijalnu ovisnost od bogatijih građana, a drugo im onemogućuje vršenje sviju funkcija u državi i van nje, pa su vlastela prisiljena da pozivaju u pomoć sposobnije, a njama manje opasne građane. Pisac uvažava u nastavku izlaganja prave razloge, kad kaže, da »dok je u drugoj polovini XV. i sve do sredine XVI. veka dubrovačko plemstvo držalo suvereno u svojim rukama najveći deo kopnene i pomorske trgovine, krajem XVI. i početkom XVII. veka trgovina, a sa njom i bogatstvo, postaju sve više svojina građanskog staleža.« Čini se, da tvrdnja, prema kojoj »je u drugoj polovini XV. i sve do sredine XVI. veka dubrovačko plemstvo držalo suvereno u svojim rukama najveći deo... pomorske trgovine« (podcrtao J. R.), ne može posve stajati, jer prema dosadašnjim rezultatima nauke, vlastela nisu u svojim rukama držala »najveći deo... pomorske trgovine«, budući da je među vladnicima i kapetanima bilo samo par, među brodskim pisarima vrlo malo plemića, a koliko su udjela imali u karatama, nije poznato (vjerojatno vrlo malo), pa se o tome ne može tako određeno govoriti (J. Tadić, Organizacija dubrovačkog pomorstva u XVI. veku, Istoriski časopis SAN, 1948, br. 1—2, str. 73 i d.). Prema tome se čini, da je prevaga građanstva bila u porastu, a ne samo to, nego da je mlado građanstvo u Dubrovniku pokazivalo interesa za sve grane privrede.

Osim ekonomskog slabljenja, pisac kao uzrok krize vlastele navodi njihovo izumiranje, zbog degeneracije i brojčanog opadanja, prouzrokovana sve manjim brojem brakova, jer vlastela nisu smjela sklapati mješovite brakove. Ova je postavka posve točna, a pisac navodi za potkrepu i nekoliko primjera poznatih književnika, pa i Gundulićevu »Dubravku« (1628). On kaže, da »kao vlastelin, i „krstjanin spjevalac“, Gundulić, naravno, nije mogao videti prave uzroke društvenog i ekonomskog propadanja svoga rodnog grada... on je mislio da sve zlo u ondašnjem društvenom životu Dubrovnika dolazi usled gubljenja starih dobrih vrlina i običaja...« Ako smo se odlučili da uzmemo »Dubravku« kao u osnovi istinito svjedočanstvo vremena, koje mišljenje i ja zastupam, onda moramo najprije oprezno izlučiti mitološki i pastoralni dekor. Zatim treba ocijeniti, što se iz nje podudara s podacima iz (nažalost još dosta slabo proučene) dubrovačke historije, pa ćemo doći — među ostalim — do zaključka, da je historijski točan iskaz dalmatinskog ribara u odnosu prema Dubrovniku, jer se Dalmacija stvarno nalazila »pod jarmom teškime gospodstva tuđega«, dok se »Dubrava sama ova« vladala »po sebi«. Kad je to Gundulić napisao, on nije mislio samo na administraciju i upravu. On je vrlo dobro znao, da je Dalmacija sa svojim komunama bila od Venecije ekonomski upropaštena, a od Turaka izmrcvarena. Gundulić je dobro znao za život i raspoloženje naroda u Dalmaciji, pa je kao predstavnika tog naroda uzeo stalnog stanovnika te naše pokrajine, primorca-ribara, koji je osjetio mletačku vladavinu. Drugo, što iz »Dubravke«, po mom sudu, treba uzeti kao elemente realnosti, jer odgovaraju historijskim činjenicama, jesu ekonomski elementi što ih iznose različna lica; napose je važna opasna Grdana (kojega je Gundulić i u imenu karakterizirao!), kao za vlastelu opasna bogataša-građanina, od kojega vlasteli u propadanju prijeti najveća opasnost, sigurno ne zbog fizičke sile toga građanina, već zbog njegove ekonomske snage, kao klasnog neprijatelja (o svemu tome govorit ću opširnije drugom prigodom i na drugome mjestu). Zato mislim, protivno od prof. Pavlovića, da je Gundulić uočio uglavnom »prave uzroke društvenog i ekonomskog propadanja«, ako ne »svoga rodnog grada«, a ono očigledno svoga plemićkog staleža u periodu njegove krize i propadanja. Ako se zna da je Gundulić držao, — kao što su skloni i svi pripadnici neke klase na vlasti da vjeruju — da bez njih, u ovom slučaju bez vla-

steoskog učešća u vlasti, prijeti propast i državi i vlasteli, — onda nam je jasno, kako moramo shvatiti Gundulića prema »Dubravki«, odnosno kako je on gledao na razvitak prilika u Dubrovniku. Ali da je on bio vrlo daleko od toga, da »je mislio da sve zlo u ondašnjem društvenom životu Dubrovnika dolazi usled gubljenja starih dobrih vrlina i običaja...«, mislim da Gunduliću moramo dozvoliti toliko pameti. On je svoju radnju zaodjenuo diplomatski »slobodom«, da djeluje na narod, a u stvari ta »sloboda« vlast je dubrovačke vlastele, a ne neka apstraktna sloboda, iako je i ta sloboda po sebi ipak bila različita u pozitivnom smislu od »slobode« mletačke. Tako je Dubravka, koju je Grdan htio mitom za sebe predobiti, država u vlast u Dubrovniku, a Grdan, to strašilo za Gundulića, i za čitavu njegovu klasu, jest mlada buržoazija, koja je već ekonomski toliko ojačala, da je mitom mogla potkupiti mnogog siromašnog vlastelina, da bi osvojila ruku Dubravke (= vlasti). Toga je bio svijestan Gundulić, pa preko toga i svega onoga, što je iz toga moglo proizaći!.. Ako tako gledamo na »Dubravku«, onda smo na pravu putu; sve ostalo je zabluda.

U nastavku izlaganja, služeći se arhivskim podacima, prof. Pavlović iznosi pothvate dubrovačkih vlasti, dakle vlastele, počevši od kraja XVI. st. pa kroz cijelo XVII. st., da bi riješili krizu svoga staleža. Poduzete su mjere protiv luksuza i donijeta je uredba za primanje novih porodica u redove vlastele, ali se oklijevalo provođenjem u djelo te uredbe. Međutim, građanstvo tokom XVII. st. postaje jače ekonomski i brojčano, pa su plemići prisiljeni uzimati građane za trgovačke zastupnike i diplomatske agente, ne dajući kod kuće vlasti iz ruku. God. 1666 došlo je do biranja prvih građanskih porodica u status vlastele, ali ni ta nova vlastela nisu nikad bila posve ravna staroj. Ne govori li sve to jasno o borbi vlastele protiv Grdanâ? Što građanin bogatiji — to grdniji u očima vlastele!

Ilija Mamuzić — nadovezujući na svoju studiju »Ilirizam i Srbi« (Rad JAZU 247) — ispituje u svome prilogu »Stanko Vraz i srpska književnost« (285—307) Vrazov odnos prema Srbima. Pisac povezuje Vraza sa srpskom književnošću »pre no što je (= Vraz) znao srpskohrvatski jezik, jer je čitao Vukove narodne pesme, u nemačkom jeziku«, a od 1832 on je te pesme čitao u originalu. Pisac nadalje kaže (str. 287), »da je Vuk veoma mnogo uticao na Vraza, sad ga književno formirajući, a sad rukovodeći unekoliko njegovom književnom delatnošću«. Ma kako bilo točno, da je Vuk utjecao na Vraza, onako općenito rečeno, mislim, da se ne može točno odrediti prema piščevu izrazu, što znače riječi »veoma mnogo«, niti kako se imaju shvatiti izrazi »književno (ga) formirajući« i »rukovodeći unekoliko njegovom književnom delatnošću«, kad znamo, da je Vraz primao poticaje s različitih strana, koji nisu bili tako neznatni. Vrlo bi korisno bilo za obojicu književnika, da bi nam pisac — kad se već tim problemom počeo baviti — mogao odgovoriti stvarno: u kom pravcu i u čemu se točno vidi Vukov utjecaj na Vraza, jer za pravu književnu historiju, kakvoj moramo težiti, neodređenost u sudovima ne dolazi u obzir. To je važno za oba ta naša svijetla imena: da se svakome dađe svoje.

U daljem iznošenju svojih misli pisac se, čini se, kreće u manje neodređenim vodama. Navodi, kako je Vraz pomogao Vuku da pobijede njegove ideje u borbi s natražnjacima, te ističe Vrazovu naprednu kulturnu orijentaciju i napredne socijalne poglede; nadovezuje njegovu suradnju u srpskim časopisima, ističući kao »najveći i najznačajniji prilog Vrazov u srpskoj književnosti« njegove »misli o knjižestvu« (Letopis, 1846). Ako se tome dodadu njegovi članci i bilješke u »Kolu«, onda

vidimo, da »nijedan ispitivač tih Vrazovih pogleda ne može odreći ovom graditelju iskren zanos za jedan veliki jugoslovenski ideal i savršeno pošteno postavljanje u traženju puta na kome treba taj ideal ostvariti.«

Jakša Ravlić

ATTI E MEMORIE DELLA SOCIETÀ ISTRIANA DI ARCHEOLOGIA E STORIA PATRIA, VOL. II DELLA NUOVA SER. (LIV DELLA RACCOLTA), VENEZIA 1952.

Prema staroj praksi italianità daje Istri vječan pečat i u ovom svesku. Sila ustrajnosti podržava u toj iluziji i suradnike ovoga sveska. Pregledajmo redom sav sadržaj.

Giovanni de Vergottini, *Momenti e figure della storia istriana nell' età comunale* (5—47). Pisac je ovdje nastavio rad, kojim se bavi odavna* i iznosi glavne momente u politici primorskih gradova (od Trsta do Pule) u XII.—XIV. st. za razvitak njihovih samouprava i za samoodržanje od feudalnih gospodara na kopненоj strani i od Venecije na zapadu, te slike (»figure«) o pojedinim lokalnim prvacima u toj borbi za gradsku autonomiju ili diktaturu, za smanjenje ili proširenje feudalnih prava svjetovne i duhovne gospode te za samostalni život gradova protiv mletačkih težnja. Sve je, dakako, začinjeno rodoljubljem iredentističke sadašnjosti, premda se inače iznose rječiti dokazi o općoj nesklonosti i trajnoj otpornosti svakoga pojedinog grada protiv presizanja i gospodstva Venecije, a ni među malobrojnim prvacima nema nijednoga, koji se ne bori za samostalnost i obranu od mletačkih pretenzija. O Slavenima, opet »dakako«, ni riječi, kao da ih nema u gradovima. Nema spomena ni o onom hrvatskom građaninu Pule, koji je 1150 prvi potpisnik zakletve vjernosti, dakle predstavnik grada, kad je Pula bila oružjem prisiljena priznati prevlast Venecije na moru (»Petrus Slavus, cum Arpo filio suo, Polisanus«).

Federico Seneca, *La origini della Marca Friulana* (48—74). Područje Padske nizine i Podunavlja u VIII. i IX. st. nije još dobro proučeno. Čini se, da je Roberto Cessi (L'occupazione longobarda e franca dell' Istria nei secoli VIII e IX, Atti del R. Istituto Veneto 1940—41) dao povod, da Seneca, na temelju izvora i literature (izuzevši našu: Račkoga, Šišića, Hauptmanna i Kosa!) produbi i proširi istraživanje o ulozi Furlanske vojvodine u spomenutom području prije i poslije g. 800, pa dolazi do ovih zaključaka: 1) da je Istra bila u vlasti Bizanta samo jedamput, i to po prilici do 770, pa je zatim preuzeše Franci izravno od Langobarda, 2) da je Furlanska vojvodina, osnovana od Langobarda, postojala neprekidno i pod Francima, a njoj je bila pridružena i Istra, i 3) da je Furlanska vojvodina pretvorena u Furlansku marku tek poslije rasapa Franačkog carstva, valjda za Ludovika II., da brani ovaj poluotok od susjeda na istoku, a Istra je onda, kao dio istočno-franačke (njemačke) države, nastavila život odijeljeno od Furlanije. Pojava Lju-

* Lineamenti storici della costituzione politica dell' Istria durante ili Medio Evo, I. dio u Atti e Memorie 1924, II. dio ib. 1925, III. dio (davno napisan, ali još uvijek) u rukopisu; Costituzione provinciale dell' Istria durante il tardo Medio Evo, Atti e Memorie 1926; Caratteri e limiti della storia politica dell' Istria (predavanje 1928 na kongresu Deputazione di storia patria per le Venezie u Puli), Atti e Memorie 1928 i Archivio Veneto IV/1928; Per la revisione delle liste cronologiche per l'Istria medievale, Atti e Memorie 1937; Problemi di storia della costituzione comunale, Rivista storica italiana 1942; Riflessioni sulla storia politica dell' Istria, Pagine istriane, Trst 1950.

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 3—4

HISTORIJSKI ZBORNIK

ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14. Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
OLEG MANDIĆ, Bratstvo u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj	225—298
IVO MILIĆ, Perijeklo prava bližike na prvokup i otkup nekretnina	299—310
MIRJANA GROSS, Neke karakteristike socijalne demokracije u Hrvatskoj i Slavoniji	311—323

OCJENE I PRIKAZI

J. Bösendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji (N. KLAIĆ — R. BIČANIĆ)	325—333
D. Roller, Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću. (J. TADIĆ)	333—343
Novi prilozi o dubrovačkoj diplomaciji. (J. LUČIĆ)	344—347
Z. Herkov, Statut grada Zagreba od god. 1732. (N. KLAIĆ)	347—350
R. Besarović, Vaso Pelagić (M. EKMEČIĆ)	350—354
Izdanja staroslavenskog instituta. (L. KOŠUTA)	354—360
Tabula Hebana. (M. VEDRIŠ)	360—365

ČASOPISI

Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslov. naroda pod turskom vladavinom, I i II. (S. M. TRALJIĆ)	367—372
Istoriski glasnik 1951, br. 1—2. (J. LUČIĆ)	372—376
Godišnjak Istor. društva Vojvodine 1951. (F. MOAČANIN)	376—380
Zbornik radova Instituta za proučavanje književnosti SAN 2, 1952. (J. RAVLIĆ)	380—383
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. II, 1952. (N. ŽIC)	384—386
Historische Zeitschrift — u povodu 90-godišnjice života F. Meineckea. (M. GROSS)	386—390
Archives d'histoire du droit oriental — Revue intern. des droits de l'antiquité I, 1952. (K. BASTAIĆ)	390—394

ZNANSTVENE USTANOVE

JOSIP BUTURAC, Državni arhiv u Zagrebu	395—408
--	---------

BILJEŠKE

»Da li su Bosanci u XVII. v. znali za bogomile?« (S. M. TRALJIĆ)	409—410
Naše historijske čitanke. (S. M. TRALJIĆ)	410—413
G. Škrivanić, Dnevnik Dubrovčanina M. Pešića o Požarevačkom mirovnom kongresu 1718 g. (J. LUČIĆ)	413—414
V. Pelagić, Izabrani spisi I, 1952. (M. EKMEČIĆ)	414—415
Ekonomisti XVII. i XVIII. stoljeća. (D. NEŠIĆ)	415—419